

Бурляй А.П.кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки
Уманського національного університету садівництва**Burliai Alina**

Uman National University of Horticulture

**ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА****FINANSIAL SECURITY OF ECOLOGIZATION
OF AGRICULTURAL ENVIRONMENT**

Сільськогосподарське виробництво в Україні характеризується низкою проблем екологічного характеру, які потребують негайного вирішення. Особливої уваги вимагають питання деградації земель, зменшення родючості ґрунтів, забруднення довкілля, зниження продуктивності угідь, розміщення відходів, удобрення, застосування засобів захисту рослин тощо, виникнення яких значною мірою пов'язано з недосконалою системою фінансування екологічних заходів. Удосконалення системи фінансового забезпечення є одним із найважливіших напрямів еколого-економічного стимулювання у сфері раціонального природокористування та екологізації галузі. У статті проведено аналіз фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища в аграрній сфері економіки України. Встановлено, що в сільському господарстві України фінансове забезпечення екологізації галузі знаходиться на незадовільному рівні, що вимагає негайного розроблення стратегії екологізації сільського господарства на всіх рівнях.

Ключові слова: екологізація, фінансове забезпечення, бюджет, капітальні інвестиції, поточні витрати.

Сельскохозяйственное производство в Украине характеризуется рядом проблем экологического характера. Особого внимания требуют вопросы деградации земель, уменьшения плодородия почв, загрязнения окружающей среды, снижения продуктивности угодий, размещения отходов, удобрений, применения средств защиты растений и т. п., возникновение которых в значительной степени связано с несовершенной системой финансирования экологических мероприятий. Совершенствование системы фінансового обеспечения является одним из важнейших направлений эколого-экономического стимулирования в сфере рационального природопользования и экологизации отрасли. В статье проведен анализ фінансового обеспечения охраны окружающей природной среды в аграрной сфере экономики Украины. Установлено, что в сельском хозяйстве Украины фінансовое обеспечение экологизации отрасли находится на неудовлетворительном уровне, что требует немедленной разработки стратегии экологизации сельского хозяйства на всех уровнях.

Ключевые слова: экологизация, фінансовое обеспечение, бюджет, капитальные инвестиции, текущие расходы.

Agricultural production in Ukraine is characterized by a number of environmental problems that need immediate resolution. Particular attention is paid to land degradation, reduced soil fertility, environmental pollution, reduced productivity of land, waste disposal, fertilizers, application of plant protection products, etc., the occurrence of which is largely due to an imperfect financing system for environmental measures. Improvement of the financial security system is one of the most important directions of ecological and economic stimulation in the sphere of rational use of nature and greening of the industry. The purpose of this article is to identify the main shortcomings and to look for new ways to improve the system of financing environmental activities in the agricultural sector of the Ukrainian economy. The article analyzes the financial support for environmental protection in the agrarian sphere of the Ukrainian economy. He showed the situation of systematic under-financing of the sphere of environmental protection. The main source of financing for these expenditures is the own funds of enterprises and organizations, which account for 77% of the total amount of expenditures on environmental protection measures. State and local budgets accounted for 8.2% and other sources of revenue for 14.8%.

Environmental payments, which generate income for environmental purposes, include environmental tax and rent and payment for the use of natural resources, namely: special use of forest resources; special use of water; subsoil use; land payment; for using a radio frequency resource. It is established that in the current conditions in Ukraine, despite the accepted concept of sustainable development and urgency of solving environmental problems in the agricultural sector of the economy, the financial support of this sphere is at an unsatisfactory level. That is, only urgent current environmental problems are funded, which requires the immediate development of a strategy for greening agriculture at the state, regional and local levels.

Key words: greening, financial support, budget, capital investments, running costs.

Постановка проблеми. Стратегічною метою екологізації сільського господарства є стабілізація і поліпшення стану навколишнього природного середовища України, гарантування екологічно безпечного середовища для життя і здоров'я населення та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування. Для її досягнення необхідна ефективна система фінансового забезпечення, встановленого складу та обсягів джерел фінансування і визначених напрямів їх використання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми фінансового забезпечення охорони навколишнього середовища розглянуто на теоретичному і методологічному рівнях у наукових працях таких вітчизняних учених, як М. Буряк, Ю. Дзядикевич, Н. Карпишин, О. Новицька, Р. Розум та ін. Проте питання ефективного фінансування природоохоронних заходів галузі сільського господарства вимагають подальшого дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є визначення основних недоліків та пошук нових напрямів поліпшення системи фінансування природоохоронної діяльності в аграрній сфері економіки України.

Теоретичною і методологічною основою досліджень є сучасна економічна теорія, системний підхід до вивчення економічно-екологічних аспектів розвитку сільського господарства, наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених із питань екологізації та раціонального природокористування сільського господарства.

У процесі дослідження використовувалися загальнонаукові та економічні методи: монографічний метод; розрахунково-конструктивний метод; методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції з метою теоретичного проблем фінансування охорони навколишнього природного середовища. Крім того, у роботі використано історичний метод, аналітичні методи – табличний і графічний (для подання розрахунків та результатів у візуально-графічній формі), порівняльний аналіз тощо.

Інформаційною базою дослідження стали матеріали Державного комітету статистики України, державного бюджету України, особисті дослідження авторів.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Основні засади фінансування природоохоронних заходів наведено в Законі України «Про охорону навколишнього середовища» (остання редакція 2018 р.). Цей документ передбачає:

а) взаємозв'язок усієї управлінської, науково-технічної та господарської діяльності підприємств, установ та організацій із раціональним використанням природних ресурсів та ефективністю заходів з охорони навколишнього природного середовища на основі економічних важелів;

б) визначення джерел фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

в) встановлення лімітів використання природних ресурсів, скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище;

г) встановлення ставок екологічного податку;

д) надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг у разі впровадження ними маловідходних, енерго- і ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних видів енергії, здійснення інших ефективних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища;

е) відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища [1].

В Україні фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, у т. ч. екологізації сільського господарства, здійснюється за рахунок державного бюджету України, бюджету Автономної Республіки Крим та місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ та організацій, фондів охорони навколишнього природного середовища, добровільних внесків та інших коштів.

Необхідно підкреслити важливість фінансового забезпечення екологізації аграрної сфери економіки на всіх рівнях: локальному, регіональному та державному. Згідно із Законом, для фінансування природоохоронних заходів утворюються державний, Автономної Республіки Крим та місцеві фонди охорони навколишнього природного середовища. Видатки Зведеного бюджету України на фінансування

охорони навколишнього середовища у вартісному виразі мають стійку тенденцію до зростання, проте частка цих виплат у загальній структурі платежів скорочується (рис. 1).

Наведені дані показують зростання виплат на фінансове забезпечення природоохоронних заходів за період 2005–2018 рр. більше ніж у 6,5 рази, але водночас спостерігаємо зменшення частки цих виплат у 2018 р. на 0,22 пункти, із 0,88% до 0,66%

У розрізі рівнів фінансування найбільші суми видатків виплачувалися з державного бюджету (5 241,20 млн грн) та регіональних обласних і міських (міст Києва та Севастополя) бюджетів (1 298,30 млн грн) (рис. 2).

У зв'язку з поглибленням процесів децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування актуалізується питання збільшення природоохоронних видатків за рахунок регіональних бюджетів та бюджетів місцевого самоврядування. Формування об'єднаних територіальних громад також має передбачати

інституціональне закріплення за ними вагомої частки природно-ресурсних та екологічних платежів для вирішення екологічних проблем на закріплених за базовим рівнем самоврядування територіях [4]. Саме тому, здійснивши аналіз видатків на природоохоронні заходи в динаміці, можна зробити висновок про зміну структури видатків. Так, порівняно з 2016 р. видатки об'єднаних територіальних громад зросли з 23,0 млн грн до 160,1 млн грн, що у відсотковому вимірі демонструє зростання їхньої частки з 0,37% до 1,94%. Частка всіх інших фінансових джерел, що фінансують природоохоронні проекти, знаходиться в межах 1–3%.

Загалом можна констатувати, що в Україні власні кошти підприємств, установ, організацій переважно використовуються для вирішення екологічних проблем суб'єктів господарювання та сектору державного управління, а використання публічних фінансових ресурсів спрямоване на усунення еколого-деструктив-

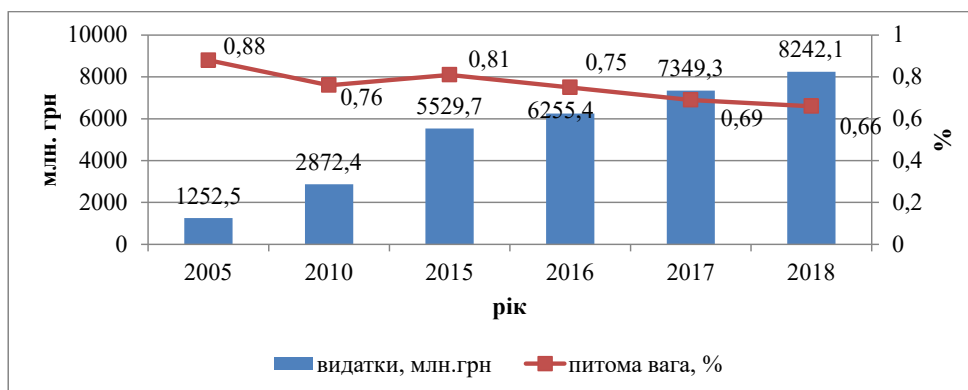

Рис. 1. Динаміка зміни видатків Зведеного бюджету України на фінансування охорони навколишнього середовища

Джерело: побудовано автором за даними [2]

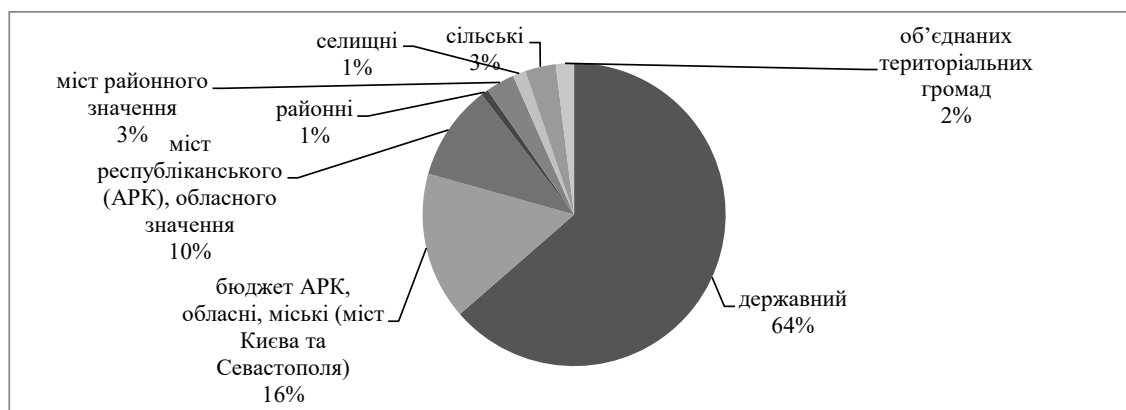

Рис. 2. Структура видатків Зведеного бюджету України на фінансування охорони навколишнього середовища за рівнями фінансування, 2018 р.

Джерело: побудовано автором за даними [2]

них та природо-руйнівних процесів у межах держави, регіонів та територіальних громад [4].

Аналіз структури видатків Зведеного бюджету України за 2018 р. свідчить, що 52,1% обсягу становлять видатки на поточні потреби і 47,9% – капітальні видатки, тобто фінансування природоохоронних заходів носить поточний, а не стратегічний характер (табл. 1).

Проте за останні три роки спостерігається тенденція до зростання частки капітальних видатків та скорочення поточних. Основною статтею капітальних видатків є витрати на придбання основного капіталу, які в 2018 р. становили 2 412,7 млн грн та характеризувалися тенденцією до несуттєвого зростання. Незважаючи на номінальне зростання даної статті витрат, її питома вага за останні три роки скоротилася на 7,7 пункти та становила 29,3%. Із загальної суми витрат на придбання основного капіталу в природоохоронній сфері в 2018 р. 11,7% витрачено на його реконструкцію й реставрацію, 7,8% – на капітальне будівництво та 6,7% – на придбання обладнання і предметів довготривалого користування [2].

Щодо поточних видатків на фінансування охорони навколишнього середовища, то слід зазначити, що основною статтею витрат є видатки на використання товарів і послуг (на формування парку основних фондів у сфері охорони навколишнього середовища), які за період 2016–2018 рр. номінально зросли у три рази, а їхня питома вага – на 20,5 пункти, до 36,8%. Серед них понад 25% у 2018 р. (10,9% у 2016 р.) становили видатки на проведення досліджень і розробок, окремих

заходів із реалізації державних (регіональних) природоохоронних програм [2].

Водночас необхідно підкреслити стрімке скорочення видатків на поточні трансферти з 1 768,5 млн грн у 2016 р. до 126,3 млн грн у 2018 р., частка яких становить лише 1,5% видатків консолідованого державного фінансового фонду. Це відбулося через зменшення видатків на субсидії та поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям) із 1 032,4 млн грн у 2016 р. до 118,9 млн грн у 2018 р. та скорочення витрат на поточні трансферти урядам іноземних держав та міжнародним організаціям із 736,1 млн грн у 2016 р. до 7,4 млн грн у 2018 р. (майже у 100 разів).

Зрозуміло, що видатки на природоохоронні заходи залежать від можливості акумулювання екологічних та природо-ресурсних платежів у фінансові фонди різних рівнів. В Україні це екологічний податок, запроваджений Податковим кодексом України в 2011 р., рентна плата та плата за використання природних ресурсів, а саме за спеціальне використання лісових ресурсів, спеціальне використання води, користування надрами, користування радіочастотним ресурсом, плата за землю.

Механізм цільового використання екологічного податку передбачає утворення в складі видатків державного і місцевих бюджетів Державного і місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища. Відповідно до Бюджетного кодексу України (ост. ред. від 11.01.2019), розподіл екологічного податку між фондами відбувається так:

Таблиця 1

Структура видатків Зведеного бюджету України на фінансування охорони навколишнього середовища за 2016–2018 рр.

Видатки	2016 р.		2017 р.		2018 р.	
	млн грн	%	млн грн	%	млн грн	%
Поточні видатки	3 354,0	53,6	4 328,9	58,9	4 293,5	52,1
із них:						
оплата праці й нарахування на заробітну плату	543,2	8,7	856,9	11,7	1108,8	13,5
використання товарів і послуг	1 018,5	16,3	2 083,9	28,3	3 033,3	36,8
поточні трансферти	1 768,5	28,3	1 359,8	18,5	126,3	1,5
соціальне забезпечення	0,2	0,0	0,3	0,0	0,4	0,0
інші поточні видатки	23,6	0,4	28,0	0,4	24,8	0,3
Капітальні видатки	2 901,4	46,4	3 020,4	41,1	3 948,5	47,9
з них:						
придбання основного капіталу	2 312,4	37,0	1 770,6	24,1	2 412,7	29,3
капітальні трансферти	589,0	9,4	1249,8	17,0	1 535,8	18,6
Всього	6 255,4	100	7 349,3	100	8 242,1	100

Джерело: побудовано автором за даними [2]

– до Державного фонду охорони навколишнього природного середовища зараховується 45% екологічного податку;

– до місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища – 55%, які, своєю чергою, розподіляються так: 25% – до сільських, селищних, міських бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад; 30% – до обласних бюджетів та бюджету АРК; 55% – до бюджетів міст Києва та Севастополя [3].

Загальний обсяг рентних платежів та доходів від екологічного оподаткування в доходах Зведеного бюджету України у 2018 р. становив 57,0 млрд грн, тоді як фактично на фінансування природоохоронних заходів із бюджетів усіх рівнів було спрямовано лише 8,2 млрд грн, тобто у 6,7 рази менше (рис. 3). Це свідчить про те, що екологічні проблеми сьогодні не є пріоритетними для країни і сума від доходів екологічних платежів перерозподіляється на інші цілі.

Частка доходів від рентних платежів за використання природних ресурсів у Зведеному бюджеті України має тенденцію до зниження. Так, даний показник у 2013 р. становив 6,5%, у 2015 р. – 6,4%, а в 2018 р. – лише 4,2%. Аналогічну тенденцію має частка екологічного податку: у 2013 р. – 0,9%, а в 2018 р. – 0,4%.

Таким чином, можна зробити висновок, що в Україні спостерігається ситуація систематичного недофінансування сфери охорони навколишнього природного середовища. Аналіз структури витрат на охорону навколишнього природного середовища в розрізі джерел фінансування в 2017 р. показує, що основним джерелом фінансування були власні кошти підприємств та організацій, на частку яких припадало 77% загального обсягу витрат на природоохоронні заходи. Кошти державного та

місцевого бюджетів становили 8,2%, 14,8% – інші джерела надходжень.

Ми підтримуємо висновок О.В. Новицької та Ю.В. Дзядикевич, що для ефективного впровадження дієвих заходів з охорони навколишнього природного середовища потрібно залучати, крім державного фінансування, альтернативні джерела фінансування. Серед них можна виокремити: розширення бази екологічного оподаткування; збільшення сум штрафів за порушення норм екологічного законодавства; венчурне фінансування; стаке інвестування; кредитування сфери охорони навколишнього природного середовища екологічними банками; цінове стимулювання виробництва екологічно чистої продукції; пільгове кредитування підприємств, фірм і галузей, які розробляють екологічно безпечну технологію та встановлюють ефективне очисне устаткування; позикові пільги підприємцям для природоохоронного інвестування; безпроцентні позики, що призначені для фінансування будівництва очисних споруд, тощо [5; 6].

Найбільша частка фінансових ресурсів із загального обсягу фінансування заходів на охорону навколишнього природного середовища в 2017 р. була спрямована на досягнення радіаційної безпеки – близько 27%. Другим за важливістю напрямом фінансування безпечного функціонування та відтворення екосистем країни були витрати на охорону атмосферного повітря і вирішення проблем зміни клімату, що становило 23,7%. На третьому місці – фінансування проблем із відходами – 22,4%.

Водночас ми можемо стверджувати про зміну структури капітальних природоохоронних витрат у динаміці 2010–2017 рр. Так, у 2010 р. найбільшу питому вагу становили витрати на

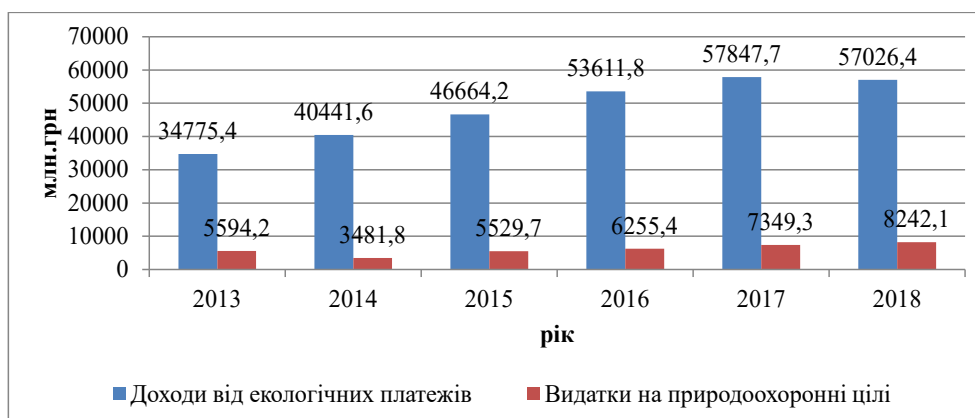

Рис. 3. Співвідношення між доходами від екологічних платежів та видатками на фінансування охорони навколишнього середовища до Зведеного бюджету України

Джерело: побудовано автором за даними [2]

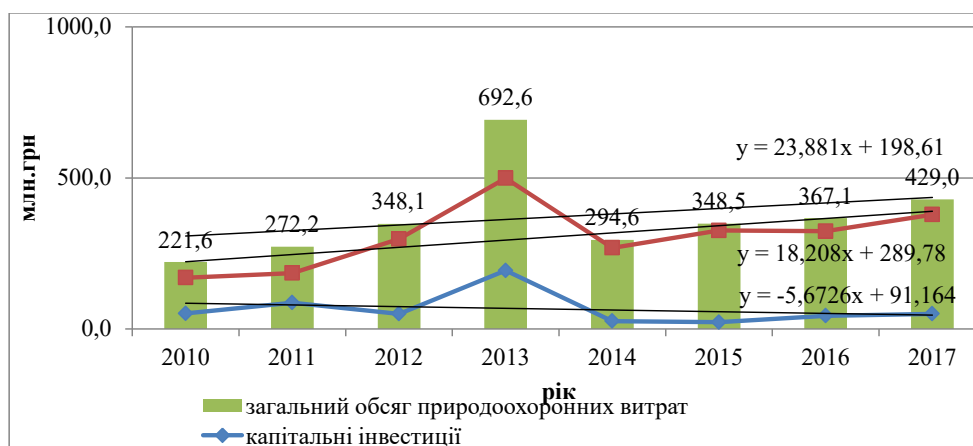

Рис. 4. Динаміка витрат на охорону навколишнього природного середовища в сільському господарстві України

Джерело: побудовано автором за даними Державної служби статистики України

охорону атмосферного повітря і проблеми зміни клімату (41,2%) та очищення зворотних вод (26,6%). Проте найменша сума коштів як у 2010 р., так і в 2017 р. була спрямована на науково-дослідні роботи природоохоронного значення. Також у динаміці спостерігаємо зростання видатків на вирішення проблем із відходами, зниження шумового і вібраційного впливу, збереження біорізноманіття і середовища існування та радіаційну безпеку.

У розрізі регіонів України найбільші суми капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища були витрачені в Київській (37,1%) та Дніпропетровській (23,9%) областях. Найменші суми фінансування були спрямовані на природоохоронні заходи у Херсонській (0,03%), Луганській (0,13%) та Закарпатській (0,13%) областях, що свідчить про нерівномірність розподілу фінансових ресурсів у регіонах.

Щодо фінансового забезпечення природоохоронних заходів у сільському господарстві України, то в 2017 р. спостерігається такий розподіл:

- обсяг капітальних інвестицій галузі становив 50,4 млн грн, або 0,5% загальної суми капітальних інвестицій на охорону навколишнього природного середовища за всіма видами економічної діяльності;

- обсяг поточних витрат становив 378,6 млн грн, або 1,9% загальної суми поточних витрат на охорону навколишнього при-

родного середовища за всіма видами економічної діяльності.

У динаміці ж простежується зростання витрат на подолання екологічних проблем галузі (рис. 4).

За період 2010–2017 рр. загальна сума витрат на охорону навколишнього природного середовища в галузі сільського господарства має тенденцію до зростання на 23,881 млн грн щорічно (рівняння тренду $y = 23,881x + 198,61$). Проте обсяги капітальних інвестицій зменшуються (рівняння тренду $y = -5,6726x + 91,164$), а обсяги поточних витрат зростають щорічно на 18,208 млн грн. Тобто зростали витрати лише на покриття необхідних витрат на охорону навколишнього середовища в сільському господарстві України, і можна зробити висновок про відсутність стратегії щодо екологізації аграрної галузі.

Висновки з даного дослідження. Результати здійсненого аналізу дають змогу зробити висновок, що в сучасних умовах в Україні, незважаючи на прийняту концепцію сталого розвитку та нагальність вирішення проблем екологічного характеру в аграрній галузі економіки, фінансове забезпечення даної сфери знаходиться на незадовільному рівні. Тобто фінансуються лише невідкладні поточні проблеми природоохоронного спрямування, що вимагає негайного розроблення стратегії екологізації сільського господарства на державному, регіональному та локальному рівнях.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1991. № 41. Ст. 546. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/print> (дата звернення: 25.02.2019).
2. Бюджет України 2018 : статистичний збірник. Київ, 2019. 210 с.
3. Бюджетний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2010. № 50–51. С. 572.

4. Карпишин Н. Проблеми фінансового забезпечення охорони навколишнього природного середовища в Україні. *Світ фінансів*. 2018. № 2(55). С. 32–42.
5. Новицька О.В. Альтернативні джерела фінансування державних цільових екологічних програм в Україні. *Ефективна економіка*. 2015. № 11.
6. Деякі аспекти комплексного природокористування / Ю.В. Дзяди́кевич та ін. *Innovative solutions in modern science*. 2017. № 2(11). С. 1–16.

References:

1. Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [The Law of Ukraine «On Environmental Protection»]. *Verkhovna Rada of Ukraine*, 1991, № 41, 546. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12/print>. (25.02.2019).
2. Statistical Collection «Budget of Ukraine 2018». [Statistical Collection «Budget of Ukraine 2018»], Kyiv. 2019. 210 p.
3. Biudzhetni kodeks Ukrainy. Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. 2010. 50-51, p.572.
4. Karpushyn N. (2018). Problemy finansovoho zabezpechennia okhorony navkolishnoho pryrodnoho seredovishcha v Ukraini. [Problems of financial support for environmental protection in Ukraine]. *Svit finansiv*. 2(55). S.32-42.
5. Novytska O.V. (2015). Alternatyvni dzherela finansuvannia derzhavnykh tsilovykh ekolohichnykh prohram v Ukraini. [Alternative sources of funding for state targeted environmental programs in Ukraine]. *Efektivna ekonomika*, № 11.
6. Dziadykevych Yu.V., Buriak M.V., Rozum R.I., Liubezna I.V., Duda B.P. Deiaki aspekty kompleksnoho pryrodokorystuvannia. [Some aspects of integrated nature management]. *Innovative solutions in modern science*. 2017. № 2 (11). С. 1-16.